

Anna M. WITTMANN și-a luat doctoratul în literatură comparată (cu specializare în literaturile engleză, franceză și germană) la Universitatea din Alberta (Edmonton, Canada) în anul 1984, urmat de un stagiul postdoctoral de doi ani în calitate de cadru asociat specializat în cercetare la Universitatea din Stanford, California. Din 1991 predă în cadrul Catedrei de limba engleză și studii cinematografice a Universității din Alberta, precum și la Universitatea Concordia din Alberta, cursurile acoperind teme diverse, de la Shakespeare până la istoria secolului al XX-lea.

Primele sale lucrări publicate au fost rodul preocupărilor în domeniul literaturii, în special al literaturii secolului al XVIII-lea și al XIX-lea. În ultimii cincisprezece ani Anna M. Wittmann s-a axat mai mult pe studiul istoriei, în mod particular al istoriei Europei de Est. *Coșmar în Balcani* (publicată în anul 2000 la Columbia University Press/East European Monographs) a fost prima lucrare importantă scoasă de autoare în acest domeniu. De atunci i-au apărut și alte lucrări, în special din domeniul istoriei militare. De asemenea, a participat în calitate de expert în domeniul cinematografiei și al literaturii la elaborarea unei serii de enciclopedii publicate de CLIO/Oxford, care acoperă diverse perioade, începând de la Războiul de Independență și până la conflicte actuale.

Interesul autoarei față de România s-a manifestat în mod constant și după apariția volumului *Coșmar în Balcani*. De exemplu, dr. Anna M. Wittmann a scris majoritatea articolelor cu privire la diferite personalități originare din România și la evenimentele ce au avut loc între cel de-al Doilea Război Mondial și anul 1989, publicate în *Encyclopedia of the Cold War* (ed. Spencer Tucker, CLIO, 2007), o lucrare premiată, în cinci volume. În anul 2003 dr. Anna M. Wittmann a tipărit un articol intitulat „Gheorghiu's *Twenty-fifth Hour* and Shifting Swabian Identities” („Romanul *Ora 25* al lui Gheorghiu și identitățile în schimbare ale șvabilor”) în *Refractions of Germany in Canada* (ed. J. Considine et al., De Gruyter), în care analizează romanul *Ora 25* al lui Constantin Virgil Gheorghiu, scoțând în evidență în mod special, prin intermediul unor materiale de arhivă, diferitele „identități” atribuite etnicilor germani din Europa de Est. De asemenea, în manieră postmodernistă, depășind cadrul strict al romanului lui Constantin Virgil Gheorghiu, autoarea se întreabă care ar fi astăzi „identitatea” personajului fictiv Johann Moritz dacă acesta ar fi emigrat în Canada.

Anna M. WITTMANN

Coșmar în Balcani

Un sas transilvănean în cel
de-al Doilea Război Mondial

După relatările lui

Friedrich (Fred) UMBRICH

Prefață de Emil HUREZEANU

Traducere din engleză de Tatiana DRAGOMIR

CARTIER
i s t o r i c

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria online, shop.cartier.md.

Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.

Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: romania@cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoeditare: Marina Darii

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Anna M. Wittmann

BALKAN NIGHTMARE

East European Monographs, Boulder, 2000

Anna M. Wittmann

COȘMAR ÎN BĂLCANI

Ediția a II-a, septembrie 2019

Copyright © 2000, by Anna M. Wittmann

© 2019, 2015, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Wittman, Anna M.

Coșmar în Bălcani: Un sas transilvănean în cel de-al Doilea Război Mondial/Wittman Anna M.; după relatările lui Friedrich (Fred) Umbrich; trad. din engl. de Tatiana Dragomir; pref. de Emil Hurezeanu;

cop.: Vitalie Coroban. – Ed. a 2-a. – Chișinău: Cartier, 2019 (Tipogr. „Bons Offices”). – 448 p. : il. –

(Colecția „Cartier istoric”/coord. de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

500 ex.

ISBN 978-9975-86-370-4.

94(4-11)

W 78

Cuprins

Umbrich părăsește umbra (prefață de Emil Hurezeanu)	7
Friedrich Umbrich – Cuvânt-înainte pentru ediția în limba română a cărții <i>Coșmar în Bălcani</i>	11
Cuvânt-înainte	13
Cuvântul-înainte al naratorului	17
Introducere	19
<i>Partea întâi: COPILĂRIA UNUI SAS</i>	27
1. „Oaspeții” maghiarilor	29
2. Sași, maghiari, români, țigani, evrei	47
3. Noi eram sași	60
4. „Patria-mamă vă vrea!” – „Vrea carne de tun?”	82
<i>Partea a doua: SOLDAT ÎN SLUJBA LUI „PRINZ EUGEN”</i>	103
5. Înrolarea „voluntară”	105
6. Din aștia vreți voi să scoateți soldați? Pregătirea militară la Biserica Albă	120
7. Bine ați venit pe butoiul de pulbere al Bălcănilor! Botezul focului	134
8. Prima bătălie. Sveti Jacob	144
9. În patrulare. Cine este inamicul?	160
10. „990”. Noaptea pe care n-am s-o uit niciodată	182
11. Operațiunea „Rösselsprung”. Tito scapă din încercuire	196
12. Din Zenica în Muntenegru	205
13. Niș, Stalingradul diviziei „Prinz Eugen”	216
14. Cinci săptămâni sub pământ. Capul de pod	235
15. Crucea de Fier și crucea de lemn. Prețul pentru <i>Ehre</i> și <i>Treue</i>	245
16. Decembrie 1944 – primăvara lui 1945. Retragerea continuă	250

17. Mai 1945. „Pentru tine războiul s-a sfârșit”	262
18. Austria, 8 mai 1945	269
<i>Partea a treia: LAGĂRUL FOAMEI</i>	
19. După război soldații merg acasă?	275
20. Klagenfurt. „Te afli într-un lagăr de concentrare”	281
21. De la Klagenfurt la Rimini	291
22. De la Rimini la Grottaglie	303
23. Înapoi la Rimini	309
24. O evadare ciudată. Sectorul ofițerilor	312
25. O zi din viața în lagăr	315
<i>Partea a patra: UN SAS TRANSILVĂNEAN ÎN ANGLIA</i>	
26. Din Italia în Anglia	329
27. Ely. S-a terminat cu foamea	333
28. „Reeducarea” și Crăciunul la catedrala din Ely	342
29. Tânăr din nou	347
30. Un „R” mare, roșu	355
31. Ferma comisionarului	358
32. Mica mea Cenușăreasă englezoaică	370
<i>Partea a cincea: BINE AȚI VENIT ÎN PATRIA-MAMĂ!</i>	
33. „Repatrierea”	381
34. Din nou foame	389
35. Pe dealul Schweinsberg. Un întreprinzător postbelic transfug	394
36. Noua mea Cenușăreasă	401
37. Ultima călătorie: Canada	408
Epilog: După sosirea în Canada	411
Anexă: Divizia de Vânători de Munte „Prinz Eugen”	414
<i>Lista ilustrațiilor</i>	419
<i>Note</i>	424
<i>Glosar de toponime român-german</i>	448

Umbrich părăsește umbra

Ar fi fost un roman de aventuri, ca *Monte Cristo* (*Contele de Monte Cristo*, de Alexandre Dumas Tatăl, 1844, ecranizat ultima oară în 2002) sau *Papillon* (*Papillon*, de Henri Charrière, 1969, ecranizat în 1973), dacă n-ar fi fost adevărat și supraviețuitorul însuși n-ar fi mărturisit în realitate.

Ar fi fost documentul trăit și povestit, oarecum revizuit și adăugit, peste timp, al romanului *Ora 25* de Virgil Gheorghiu (1949), în care Johann Moritz, un personaj ficțional și chintesențial, multiplul tragic al tuturor supraviețuitorilor neverosimili, după traversarea celui de-al Doilea Război Mondial și a urmărilor sale, își demască identitatea reală.

Dar iată, miracolul mai este posibil, în încrucișarea dintre realitate, destin, document, literatură, microistorie, istorie și postistorie.

În cazul nostru, el se numește *Coșmar în Balcani*. Un sas transilvănean în cel de-al Doilea Război Mondial. Fred Umbrich s-a destăinuit doamnei dr. Anna M. Wittmann, o distinsă autoare canadiană, cercetătoare a fenomenului coloniilor penitenciare, de la Auschwitz la Gulag, inclusiv în extensiile lor din istoria recentă.

Miracolul acesta este în primul rând realitate, spuneam. Un tânăr sas din Belleschdorf, Idiciu în limba română, de lângă Mediaș, este recrutat în 1943 în *Waffen SS*, Divizia de Vânători de Munte „Prinz Eugen”. În acest corp de armată de sumbră rezonanță au luptat și mai ales au murit, în Balcani, în luptele împotriva partizanilor iugoslavi, îndeosebi sași și șvabi din Transilvania, Banatul românesc, Ungaria și Serbia.

Dacă partizanii lui Tito au avut parte de o istoriografie eroică și eroizantă, soldaților români de origine germană din Divizia „Prinz Eugen” nu li s-a dedicat probabil niciodată – dincolo de oprobiul pausal – mai multă și mai intensă atenție până la cartea lui Fred Umbrich.

Peregrinările lui Fred Umbrich prin Balcani: septembrie 1943 – mai 1945

Capitolul 1

„Oaspeții” maghiarilor

Când s-a născut bunicul meu, în 1870, sașii tocmai deveniseră maghiari. Pe când m-am născut eu, în 24 aprilie 1925, tocmai deveniserăm români¹. În 1943, când am fost înrolat în armata germană, mi s-a spus că de fapt tot timpul până atunci fuseserăm nemți. În 1948, când am devenit rezident al Germaniei, mi s-a spus că eram român. Iar în 1958, la nașterea celui de-al doilea fiu al meu, tocmai devenisem canadian.

În povestea mea „când”, „cine” și „unde” sunt noțiuni inseparabile. Este povestea unui sas transilvănean de dinainte, din timpul și de după cel de-al Doilea Război Mondial. Este de asemenea și o parte din povestea sfârșitului comunității din care făceam parte așa cum o știam noi de veacuri. Războiul a venit asupra noastră, dar, în chipuri diferite, am contribuit și noi la desfășurarea lui. Apoi războiul s-a încheiat, dar noi am mai avut mult de tras de pe urma lui. Războiul ne-a întors viețile pe dos fără pic de milă, astfel încât, ieșind din el, ne-am dat seama că istoria noastră de opt sute de ani se încheie. Identitatea noastră nu se mai confunda cu spațiul în care locuiserăm.

Trecutul a creat condițiile necesare pentru declanșarea cataclismului care a fost cel de-al Doilea Război Mondial. Când privesc hărțile care înfățișează ceea ce odată a fost *Sieberbürgen* în Transilvania, ceea ce văd seamănă cu niște insule înconjurate de ape (vezi harta, p. 8). Sus, în nord, între râul Someș și partea din amonte a Mureșului, se află Ținutul Năsăudului, reprezentat ca un pâlcc de localități cu nume nemțești grupate în jurul orașului Bistrița; mai departe, înspre apus, solitar, de o demnitate impunătoare, stă așezat Clujul. Ochiul alune-

că apoi spre sud, în partea de jos a Mureșului, de unde o succesiune de afluenți se avântă deodată spre răsărit. Aici aceste ținuturi-insule formează un arhipelag de așezări săsești: Ținutul Târnavelor, înghesuit între Târnavă Mare și Târnavă Mică; regiunea Sebeș-Orăștie, în capătul cel mai sud-vestic, în unghiul în care râul Sebeș se desparte de Mureș; în sud, înspre Carpații Meridionali și sistemul hidrografic al Dunării, zona centrală din jurul Sibiului; ceva mai spre nord-est, regiunea Rupea, înghesuită între Târnavă Mare și Olt; și, în sfârșit, mărginită de cotul râului Olt, pe de-o parte, și locul în care Carpații Orientali se întâlnesc cu cei Meridionali, pe de alta, se află, în partea cea mai sud-estică, Țara Bârsei (cunoscută și sub denumirea *Geisterwald* – Pădurea Fantomelor), cu Brașovul în mijloc.

Pe hărțile moderne denumirile acestea nu mai apar în limba germană, și de fapt nici în versiunea lor maghiară de altădată. Aceste denumiri au devenit niște curiozități aparținând trecutului. Regiunea în care am trăit eu în prima parte a vieții a devenit o serie de puncte într-un atlas istoric.

Viața noastră, a sașilor transilvăneni, reflecta geografia locului. Satul nostru semăna cu o insulă printre alte insule. Chiar și trecând doar dintr-o parte a satului nostru în cealaltă, de fapt treceam de pe un țărm, cel săsesc, pe altul, cel românesc. Iar atunci când călătoream până în satul vecin, era ca și când am fi trecut granița în Ungaria. Pentru a interacționa cu alți sași din alte localități, trebuia să navigăm printre localități ungurești și românești, trecând de la un grup de insule la altul.

Ce era Transilvania? Era un loc pe care nu-l stăpânea nicio nație anume, dar era revendicat de mai multe nații. A fost pe rând, în perioade istorice diferite, „proprietatea” Turciei, Austriei, Ungariei, României, Germaniei și a Uniunii Sovietice. Dar naționalitatea noastră care era? Povestea cu naționalitatea noastră era aproape o glumă, căci aceasta s-a schimbat de la o perioadă istorică la alta. Am fost mai întâi „oaspeții” stăpânilor maghiari ai Transilvaniei; am fost apoi supușii Imperiului Otoman; am făcut parte pe urmă din uriașa familie de nații care alcătuiau Imperiul Habsburgic; o vreme am fost maghiari; apoi am fost români; în sfârșit am fost etnici germani. În timp ne-am declarat de diferite naționalități, în funcție de anul în

care se desfășura recensământul respectiv. Era 1867 sau 1868? 1918 sau 1919? Înainte sau după august 1940? 1944 sau 1945?²

În absența continuității naționale, noi ne-am identificat numai cu propriul nostru grup etnic. Identitatea noastră etnică era inseparabilă de locul în care trăiam. Noi eram sași; familiile noastre făceau parte din comunitățile săsești; ne căsătoream între noi și făceam parte din Biserica Luterană din Transilvania. Ceea ce ne conferea continuitate era identitatea noastră ca sași. Dar tot de aici porneau și vulnerabilitatea și limitările noastre, ca și capacitatea noastră de a supraviețui. Poate că o insulă prezintă avantajul de a fi autosuficientă, dar insularitatea generează și izolare. Așa stau lucrurile: atunci când pe o parte a monedei este înscris cuvântul „putere”, pe revers scrie „slăbiciune”.

Odată cu cel de-al Doilea Război Mondial cercul istoriei noastre s-a închis. Iată de ce istoria mea personală repetă în mic ceea ce s-a întâmplat cu milioane de alți oameni. Pentru mine, ca și pentru ceilalți sași, sfârșitul războiului a marcat revocarea unei invitații. Este vorba de invitația în baza căreia strămoșii noștri, primii coloniști sosiți din Saxonia, s-au așezat în Transilvania, devenind „oaspeții” regelui maghiar Géza II (1141-1162). Motivul pentru care regele Géza a invitat un număr mare de imigranți vorbitori de limbă germană din regiunea Moselle și din partea de jos a bazinului Rinului să se așeze în Transilvania a fost probabil mai degrabă de natură pragmatică decât legat strict de ideea de ospitalitate. Géza avea nevoie de coloniști în primul rând ca paznici ai hotarelor regatului său, pentru a apăra Transilvania împotriva năvălirii triburilor barbare³. În plus, regele Géza a intuit că așezarea în aceste locuri a coloniștilor vorbitori de limbă germană veniți din vestul Europei putea prezenta și alte avantaje, și anume faptul că aceștia erau agricultori și meșteșugari pricepuți, iar de așa ceva poporul lui avea nevoie ca de aer. Și într-adevăr, fiind plătitori de dări, sașii puteau deveni o sursă suplimentară de venituri la vistieria regatului. În același timp, prezența acestor coloniști în Transilvania contribuia la întărirea legăturilor dintre popoarele creștine din Vestul Europei și maghiari, recent convertiți la creștinism⁴.

Legenda spune că la chemarea regelui Géza au răspuns vreo 300.000 de coloniști, care s-au statornicit într-un ținut sălbatic, în

mijlocul pădurilor, unde au avut de luptat nu doar cu tătarii și cu turcii, dar și cu lupii, urșii și râșii. Cercetătorii moderni au ajuns însă la concluzia că în realitate lucrurile au fost probabil mult mai puțin spectaculoase. Astăzi se consideră că în zonele nelocuite pe care regele le rezervase pentru ei s-au stabilit, întemeind așezări, doar 500 de familii – două sau trei mii de oameni în total. Se crede că primele așezări au apărut în zona orașului *Hermannstadt* (în românește Sibiu), de unde sașii au început să se întindă mai apoi înspre nord⁵.

Așa au apărut sașii în Transilvania (denumire a cărei traducere literală este „țara de dincolo de pădure”). Acest „ținut vast și rodnic”, după cum este descrisă Transilvania de către *Teutsch*⁶, a ajuns să fie cunoscut printre coloniștii germani sub denumirea *Siebenbürgen*, adică „ținutul celor șapte cetăți”, aluzie la cele șapte cetăți construite de către primii „oaspeți” sași care au venit în Transilvania la invitația regelui Géza II.

Multe dintre conflictele stârnite în legătură cu Transilvania ar fi putut fi evitate dacă generațiile următoare ar fi ținut seama de vorbele primilor ei stăpâni. Regele István (Ștefan) a manifestat o atitudine tolerantă, primitoare față de „oaspeții” străini ai Ungariei încă cu mult înainte de sosirea primilor sași. Așa cum subliniază el în 1036 într-o scrisoare adresată fiului său Emeric (cunoscut drept Sf. Emeric), „oaspeții” care vorbesc alte limbi și au alte tradiții își pun cunoștințele și forța brațelor în folosul țării lor de adopție, ajutând la înfrumusețarea și progresul atât al întregului regat, cât și al Curții. Mai departe el afirmă că „regatul în care se vorbește o singură limbă și în care predomină un singur set de tradiții este un regat slab și trecător”⁷. Cuvântul „oaspete” se folosește și în Bula de Aur emisă în 1222, prin care regele András II reconfirmă că: „*Hospites cuiuscumque nationis secundum libertatem ab initio eis concessam teneantur*” („Oaspeților de toate națiile trebuie să li se asigure libertatea cu care au fost obișnuiți de la început”⁸).

Timpul a dovedit, în mod ironic, că sașii au venit și au rămas aici într-adevăr numai ca „oaspeți”. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial acest cuvânt a început să reflecte un adevăr crud. Inițial ceea ce îi determinase pe regii maghiari să invite coloniști străini a fost teama de invaziile străine. Ceea ce, la sfârșitul celui de-al Doilea

Război Mondial, a pus capăt „invitației” de altădată a fost tocmai o „invazie”, iar această invazie a avut loc prin trecătoarea îngustă care duce spre stepele Rusiei. În ultimul an al războiului, pe măsură ce Uniunea Sovietică înainta spre vest, invitația lansată de regele Géza în urmă cu peste opt sute de ani era revocată. A urmat un adevărat coșmar: deportarea sașilor în Uniunea Sovietică, în lagăre de muncă forțată, și, în virtutea prevederilor Acordului de la Potsdam, strămutarea lor înapoi în patria strămoșilor lor. După opt sute de ani ne vedeam nevoiți să plecăm în alte părți.

Totuși, povestindu-mi istoria personală, vreau să spun limpede de la început că nu am de gând să încep să mă lamentez cu gândul la trecut. Nu mă consider o victimă și nici pe ceilalți sași nu-i văd drept victime. Nu privesc în urmă la trecutul nostru ca la o perioadă de aur, nu îl consider o rădăcină la care trebuie să ne întoarcem cu orice preț. Viețile noastre s-au schimbat. Acum nu mai trăim în Transilvania. Și nu am fost noi singurii vitregiți de soartă. De la începutul istoriei scrise încoace nenumărate popoare au fost forțate să-și părăsească locurile de baștină. A fost o soartă pe care am fost nevoiți să o acceptăm. Dacă este să tragem niște învățăminte din întâmplările acestea, atunci trebuie să învățăm că suntem cu toții doar niște „oaspeți” în lumea aceasta. Nu deținem nimic pentru totdeauna decât propria noastră capacitate de a supraviețui. Eu, ca sas, am fost nevoit să învăț acest adevăr în cel mai dur mod, înfruntând nenumărate primejdii, cutreierând de voie, de nevoie prin mai multe țări și trăind într-o stare continuă de nesiguranță.

Nesiguranța făcea parte din viața noastră și în Transilvania. Când m-am născut eu, la 24 aprilie 1925, sașii erau deja obișnuiți de multă vreme cu nesiguranța vieții, căci în timp făcuseră față unor continue prefaceri. Supraviețuiseră invaziilor, molimelor, regimurilor dictatoriale și unor eforturi concertate de suprimare a limbii și identității lor culturale. Trecuseră din componența Austriei în cea a Ungariei și apoi în cea a României. Astfel învățaseră să supraviețuiască.

Când mă gândesc la perioada copilăriei mele petrecute în zona săsească a Transilvaniei în primele decade ale secolului XX, constat că supraviețuirea noastră ca sași a îmbrăcat mai multe forme: supraviețuiserăm întâi ca familie, dar și comunitatea din care făceam

parte supraviețuise, și asta datorită efortului nostru de a ne adapta mereu de-a lungul secolelor. Una dintre poveștile pe care le-am auzit de la bunicii mei din partea mamei ilustrează această neînfrântă dorință de a supraviețui și capacitatea noastră de a ne adapta unor situații dificile.

Locuiam în satul Idiciu, un sat destul de nou în comparație cu alte așezări săsești, cel puțin dacă luăm în considerare că primul val de sași a sosit în Transilvania în secolul al XII-lea. Prima mențiune documentară a unei „terra Belus” apare în 1301, însă expresia se referă probabil nu la o așezare, ci la o regiune aflată în proprietatea unui anume Conte Belus. Aceeași denumire apare din nou în scrisoarea Contesei Elena către Episcopul de Weissenburg, în care aceasta menționează faptul că fratele răposatului său soț Michael von Teremi, Contele Belus, i-a lăsat prin testament a treia parte din casele și terenurile din „Belleschdorf”.

Așadar sașii trăiau deja în Idiciu de circa șase sute de ani atunci când într-o zi, prin anii 1890, bunica mea Theil aproape că a fost decapitată. Ea era pe atunci o tânără nevestă, abia trecută de douăzeci de ani. Husarii unguri tocmai desfășurau în zilele acelea în Idiciu niște manevre de cavalerie. În timp ce cavaleriștii aceia neînfricați, cu îmbrăcămintea lor elegantă, treceau la galop prin sat, femeile și copiii stăteau grămadă la ferestre ca să-i privească. Dacă ar fi avut ghinionul să apară pe uliță în calea soldaților, fie ar fi fost striviți sub copitele cailor, fie ar fi fost alungați cu lovituri de cravașă, fie ar fi fost tăiați cu sabia. Bunica mea urmărea și ea exercițiile militare de la fereastră, unde părea că este în siguranță. La un moment dat un ofițer, probabil încercând să braveze și să o intimideze, a trecut în galop pe lângă fereastra ei, și deodată și-a îndreptat sabia spre ea. După cum îi plăcea bunicului Theil să spună mai târziu, soția lui mai-mai că fusese decapitată. Dacă nu se trăgea înapoi destul de iute, până să se sfârșească manevrele militare ale husarilor, bunica ar fi fost moartă. Din fericire sabia husarului a trecut pe lângă ea, dar s-a înfipt în pervazul de lemn de care se sprijinise ea mai înainte. Bunicul a hotărât ca acea creștătură din pervaz să nu fie reparată și să rămână acolo ca amintire a brutalității ofițerului, dar și a bunelor reflexe ale bunicii. Poate se gândise, așa cum gândesc eu acum, că semnul acela care

amintea de violența unui soldat era un simbol al numeroșilor ani de război, trecuți și viitori, care aproape că ne-au distrus.

Alte amintiri îmi revin în minte privind o fotografie îngălbenită ce înfățișează un stil de viață pe care nu-l vom mai cunoaște niciodată. Într-o parte a bisericii văd șiruri de bărbați sași voinici, așezați în strană, în biserica din sat, cu mâinile împreunate pentru rugăciune și cu capetele plecate. Toți poartă mustăți tip morsă. Frunțile le sunt zbârcite, brăzdate asemenea câmpurilor pe care le ară ei primăvara. Toți sunt îmbrăcați cu haine făcute din piele de oaie, lungi până la glezne. Bătrânii, cărora auzul le-a slăbit, stau în primul rând, iar ceilalți, de la cei mai în vârstă până la cei mai tineri, în spatele lor. În cealaltă parte a bisericii stau femeile, aliniată ca un șir de pinguini, din nou începând de la cea mai în vârstă până la cea mai tânără, sfioase ca niște călugărițe, cu capetele înfășurate în marama albe brodate, trecute pe sub bărbie. Toate poartă rochii cu mâneci albe, ample și șorțuri înflorate, în culori aprinse, cu modele foarte complicate. Cu ochi gânditori, căutând în depărtare, o fată își ascunde rușinoasă bărbia îndărătul unui buchet de flori. Deși în fotografia aceasta nu se văd și copiii satului, îmi închipui că mă aflu printre ei. În amintirea mea văd șirurile ordonate de copii, ca niște adulți în miniatură. Îi văd foindu-se în timp ce ochiul aspru al părintelui îi avertizează să nu tot fojgăiască și să nu mai șopotească.

Ca și povestea despre bunica mea, aceste fotografii din biserică înfățișează o secvență din viața comunității noastre săsești. Atât în interiorul, cât și în afara bisericii, noi eram foarte uniți. Așa cum nici familiile nu ședeau în biserică separat unele de altele, fiecare în strana ei, la fel nici noi nu funcționam în grupuri insulare, pe familii. Eram cu toții o singură comunitate. Când auzeam clopotul bisericii vestind moartea unui membru al comunității, acesta era un prilej de îngrijorare pentru toată lumea. Clopotul bătea pentru noi toți. Când unul dintre noi își construia un grajd, o casă sau o șură, toți săreau să dea o mână de ajutor. Bărbații și băieții mai mari își aduceau cu ei uneltele; femeile și fetele aduceau de-ale gurii. Când am plecat de acasă, din Transilvania, am încercat să luăm cu noi acest simț al comunității. Altceva mai de preț nici nu aveam și de altfel asta era tot ce ne trebuia.

În anumite privințe cea de-a treia amintire despre care vreau să vorbesc este o prelungire a scenei înfățișate în aceste fotografii, dar ea dezvăluie și un aspect negativ în legătură cu comunitatea fotografiată în biserică, și anume faptul că forța acesteia se putea ușor transforma în slăbiciune. Privind chipurile din fotografiile făcute în biserică, încruntarea de pe chipul bătrânilor și sfiala tinerelor fete, îmi vine în minte bunica mea dinspre tată, Sara, pe care eu n-am cunoscut-o. De altfel nici povestea vieții ei nu am aflat-o decât la mulți ani după ce am părăsit România, de la frații și surorile mele care deja emigraseră în Germania. Era evident un episod rușinos, unul dintre lucrurile acelea care se treceau sub tăcere. O poveste tristă, fiindcă Sara a fost o victimă a convențiilor și a regulilor stricte în virtutea cărora fiecare persoană era obligată să dea seama de greșelile sale în fața comunității, în biserică. Pe vremea când avea șaptesprezece ani Sara s-a îndrăgostit de un flăcău din sat care era cu câțiva ani mai în vârstă decât ea. Dar familia ei nu a îngăduit unirea dintre ei, fiindcă băiatul era sărac. Atunci bunica mea a comis o greșeală care, conform principiilor morale inflexibile ale comunității, era de neiertat, și anume a rămas însărcinată. După cum am aflat mai târziu, Sara a mai trăit doar trei ani după nașterea tatălui meu și a murit nefericită, izolată de propria ei familie, precum și de întreaga comunitate, în timp ce ibovnicul ei s-a însurat cu o altă fată, mai potrivită pentru el.

Totuși, în multe alte privințe atât satul, cât și familia mea au dat dovadă de multă generozitate. Tatăl meu a avut parte de o educație bună într-o familie tradițională. Crescut de doi dintre cei trei unchi ai lui, s-a însurat cu Sara Theil, a moștenit casa veche de secole a familiei Umbrich, cea în care ne-am născut eu, frații mei și surorile mele, și a devenit un om de vază în sat.

Istoria făcea parte integrantă din viețile noastre. În anul 1885 casa în care am crescut era deja veche de secole (cât de veche exact, nu știa nimeni cu siguranță). Atunci când a renovat-o, străbunicul meu a marcat evenimentul montând pe peretele din față o placă. Ca o ironie a sorții, după mai puțin de patruzeci de ani partea pe care a clădit-o străbunicul meu a trebuit să fie demolată pentru a micșora din nou casa. Această modificare a dovedit încă o dată capacitatea noastră de a împărți tot ce aveam cu ai noștri și de a ne adapta la

orice schimbare. Pe de altă parte, motivul acestei demolări a fost și un semn al schimbărilor care veneau asupra noastră, amenințând să ne oblige pe mulți dintre noi să ne părăsim pământurile. Străbunicul meu Umbrich avusese patru băieți și o fată. Conform tradiției locului, fiecare dintre copiii lui urma să moștenească o parte din pământul pe care familia îl avea în proprietate. Firește, după ce secole de-a rândul tot fusese împărțit între copii, terenul deținut de familia noastră se micșorase. Isteț cum era, dându-și seama că pământul nu mai oferea un mijloc de trai atât de sigur ca în trecut, străbunicul Umbrich i-a înzestrat pe doi dintre feciorii lui cu alte mijloace de subzistență. Cel mai în vârstă dintre ei, Georg, a devenit întâi învățător în Idiciu, apoi pastor în Sibiu și mai târziu în Păucea, în timp ce Johann, cel mai tânăr dintre băieți, a fost îndrumat spre o carieră militară. A devenit ofițer în armata austro-ungară. A murit în timpul Primului Război Mondial, la vârsta de douăzeci și trei de ani, pe data de 20 iulie 1915, pe frontul de vest. Ceilalți doi băieți, Martin și Michael, s-au făcut agricultori. Asupra lui Martin războiul a lăsat însă o urmă de neșters. Fiind recrutat și luptând în Primul Război Mondial, a rămas schilod din cauza unui glonte care i-a pătruns la baza coloanei vertebrale, de unde nu a mai fost extras niciodată. Până la capătul vieții a trăit cu dureri neîncetate, care îi îngreunau orice mișcare.

Toți acești băieți au moștenit câte o bucată din pământurile familiei Umbrich. Bucata bunicii Sara i-a revenit tatălui meu. Și din povestea aceasta se vedește înclinația tradițională a sașilor spre compromis. Atunci când străunchiul meu Michael a înălțat o casă pe jumătatea lui din parcela dublă de pământ pe care se înălța și casa cea veche, părinții mei au fost nevoiți să dărâme o parte din construcția originală, iar în locul ei au montat o poartă de acces înspre curtea învecinată, cea a străunchiului. Ca urmare, după aceea toți șapte – Christine, Paul, Helmine, Christian, părinții noștri și cu mine – am locuit într-o casă formată doar din două încăperi.

Împărțirea aceasta a terenurilor în cadrul unei familii nu putea totuși continua la nesfârșit. Crescând, am cunoscut o serie de familii din Idiciu care, pentru a-și putea câștiga traiul, au fost nevoite să se mute în cel mai apropiat oraș, Mediaș. De pildă, cu puțin timp îna-

inte de a pleca în armată, în anul 1943, îmi cam fugeau ochii după o fată de șaisprezece ani al cărei tată își găsise de lucru într-o fabrică de pielărie din Mediaș. Mutarea aceasta însă nu adusese liniște familiei fetei, căci, la scurtă vreme, tatăl căzuse într-un cazan cu apă dlocotită pentru tăbăcit pieile și murise.

Deși înainte de cel de-al Doilea Război Mondial populația României era în mare parte rurală, iar diferențele dintre bogați și săraci erau enorme, cu toții începeam să observăm semnele industrializării care amenința să pună capăt vechiului nostru stil de viață. Printre obiectivele care îi atrăseseră atenția lui Hitler asupra României în timpul războiului se aflau desigur câmpurile petrolifere de lângă Ploiești, dar și zăcămintele de gaz metan care se exploatau nu mai departe de Mediaș, la numai vreo douăzeci de kilometri de Idiciu. Tatăl meu spunea în glumă că într-o zi poate o să avem și noi o sondă de gaz pe pământul nostru. În 1964, când am vizitat România pentru prima dată după douăzeci și unu de ani, am constatat că vorba lui aruncată în glumă se împlinise, căci, ajungând în Idiciu, am văzut o sondă care extrăgea gaz de zor de pe terenul care fusese cândva al nostru și pe care acum se afla o fermă.

Chiar și înainte de începerea războiului apariția sondelor de gaz prevestea deja sfârșitul stilului nostru de viață tradițional. Pe când aveam doisprezece sau treisprezece ani, o sondă în apropiere de Mediaș s-a aprins și a ars continuu, dar controlat, timp de aproape trei ani. Împreună cu alți băieți din vecini urcam până în vârful dealurilor pe care se aflau viile satului, ca să vedem flăcările arzând în depărtare. Timp de trei ani n-a mai fost nevoie să umblăm cu lămpașele după noi dacă ieșeam din casă noaptea, deși ulițele din Idiciu nu erau iluminate. Flăcările din depărtare erau atât de mari, încât în nopțile senine sătenii și-ar fi putut chiar citi revistele de agricultură la lumina lor, șezând pe băncile din fața caselor lor.

Chiar dacă n-ar fi venit al Doilea Război Mondial, îmi dau seama că mulți locuitori din Idiciu ar fi fost nevoiți să-și părăsească locurile natale și să plece, dacă nu la oraș, atunci în străinătate. Câțiva deja își căutaseră norocul în Lumea Nouă în primele decade ale secolului al douăzecilea, dar mulți dintre ei se întorseseră acasă foarte dezamăgiți. Unii reveniseră în Idiciu și mai săraci decât la plecare,

fiind nevoiți chiar să împrumute bani de la familiile lor pentru drumul înapoi. De pildă, Johann Schuster, vecinul bunicului meu Theil, după câțiva ani de lucru într-o mină, venise înapoi sărac-lipit și în plus grav bolnav de reumatism și artrită. Cei din familia Knall în schimb reveniseră acasă cu destul de mulți bani și își construiseră una dintre cele mai frumoase case din Idiciu. Alții făcuseră avere în Lumea Nouă, după care o pierduseră, cum era Simon Umbrich, bunicul unui tânăr prieten care m-a vizitat recent în Canada¹⁰.

Simon Umbrich, primar în Idiciu cu puțin înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, a fost un personaj plin de culoare. Ca mulți alți bătrâni din sat, era foarte autoritar, ceea ce te intimida întrucâtva, dar în particular avea o pasiune pentru cai, jocuri de noroc și șnaps. Nepotul lui își amintește că bătrânul a murit exact așa cum a și trăit: cu demnitate și cu o sticlă alături. Simțind că i se apropie ceasul, și-a chemat toată familia și i-a anunțat pe toți că el va muri în curând. Apoi le-a împărțit averea pe care o avea și și-a luat rămas-bun de la toți. Terminând trebșoara asta, i-a mai rămas doar o singură misiune de îndeplinit, și anume să meargă la birtul din sat și să se cinstească oleacă, așa, ca de rămas-bun. Știindu-l cât era de aprig la mânia, nepotul nici măcar nu a încercat să-l lămurească să nu meargă, ci l-a așteptat cuminte în fața birtului. La scurtă vreme după ce nepotul l-a adus acasă, bătrânul s-a prăbușit la pământ și a murit.

Mai în tinerețe însă Simon Umbrich emigrase și el în America, în Illinois, unde câștigase frumusețea din creșterea găinilor, dar și dintr-o afacere și mai profitabilă, și anume vânzarea de băutură la negru. Și, mai mare rușinea, se spunea că în Lumea Nouă avusese chiar și o nevastă și copii, în vreme ce prima lui soție și copiii îl așteptau să se întoarcă acasă, în Idiciu. Ferma lui de păsări din America era gândită în așa fel, încât (era perioada în care în America se instaurase prohibiția) să îndeplinească două funcțiuni. Dedesubtul cotețului găinilor, într-o pivniță, funcționa o distilerie. Atunci când Umbrich făcea câte un transport către Chicago, coșurile cu ouă așezate deasupra mascau un compartiment secret al camionului în care erau așezate sticlele de whiskey. În câțiva ani Umbrich s-a îmbogățit de pe urma discretei lui afaceri cu ouă și alcool. Apoi, într-o bună zi, și-a vândut ferma din America și s-a întors la viața decentă care îl aștepta